STUDIA LEDNICKIE II
Poznań – Lednica 1991

„ZAMEK CHROBREGO NA OSTROWIE PRZY GNIEŹNIE"
w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie.
Komunikat

Ruiny zamku na Ostrowie Lednickim od dawna były przedmiotem zainteresowania badaczy historycznych, o czym świadczą różne publikacje. Jednym z nich był ks. Anzelm Wojciech Brodziszewski, kanonik Kapituły Metropolitalnej w Gnieźnie a następnie biskup sufragan gnieźnieński (ur.1779, zm.1866). W dziale Personalia Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie znajduje się pod jego nazwiskiem teka o wymiarach 45,5 x 28,5 cm, oprawiona w tekturowe okładziny a w grzbiecie w półskórek, oznaczona pierwotną sygnaturą Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie X 35. W rękopiśmiennym katalogu tejże Biblioteki, sporządzonym przez ks. kan. Jana Korytkowskiego, teka ta jest ujęta w dziale X, zawierającym „Starożytności", pod numerem 35: „Architektura Rzymska i Grecka w obrazach po X. Suffraganie Brodziszewskim". Na frontowej stronie oprawy tej teki nalepiono kartkę z własnoręcznym napisem ks.Brodziszewskiego, który brzmi następująco: „Po naywiększey części Starożytna Rzym– / ska i grecka Architektura obeymuie / Gruntrysy: Watykanu i naycelnieyszych Kościołów w Medyolanie / Wenecyey, w Florencyi, Londynie S. Pawła – Sophie w Konstantynopolu / – Forma Bazylik starożytnych, Zabytki starożytne Indyi, / Egiptu, Persepolis, Palmiry, Possydonii czyli Pestu – Zamek / Chrobrego na Ostrowie przy Gnieźnie – Pyramidy i Groby przy / Memphis – Rysunki Budowów Grecji, dawna Katedra / Gnieźińska. Potem rysunki rozbiorowe już w cząstkach, a / w całości z całey Architektury czyli z Budowów, Rzeźby, Posągów / starożytnych, Mostów osobliwych – wkońcu Meuble różne – / Wóz parowy – Architektura naynowsza". W tej tece ks. Brodziszewski zebrał i razem oprawił 191 różnych rycin, szkiców, planów– map itp., w znacznej części wykonanych własnoręcznie piórem i przez niego ponumerowanych w górnym prawym narożniku. Na trzech kartach oznaczonych numerami 22, 23, 24 umieścił to, co na karcie tytułowej określił: „Zamek Chrobrego na Ostrowie przy Gnieźnie" a mianowicie szczegółowy zarys i opis ruin znajdujących się na obu wyspach Jeziora Lednickiego przez siebie wykonane. Karty 22 i 23 stanowią jeden duży arkusz papieru o wymiarach 41 × 32,5 cm, złożony w połowie. Zapisane są strony wewnętrzne, podczas gdy zewnętrzne są czyste. Strony zapisane autor oznaczył po lewej stronie sygnaturą F 1 (folio 1) a po prawej sygnaturą F 2. Natomiast karta oznaczona jako 24 stanowi część arkusza papierowego z jednej strony zarysowanego piórem i kilkoma dopisami ołówkowymi a ma wymiary 32,5 × 19 cm. Na rysunku znajdującym się na F 1 poszczególne miejsca, przy których są odrębne opisy, mają oznaczenia literowe: A, B, c (dwukrotnie), d, e,

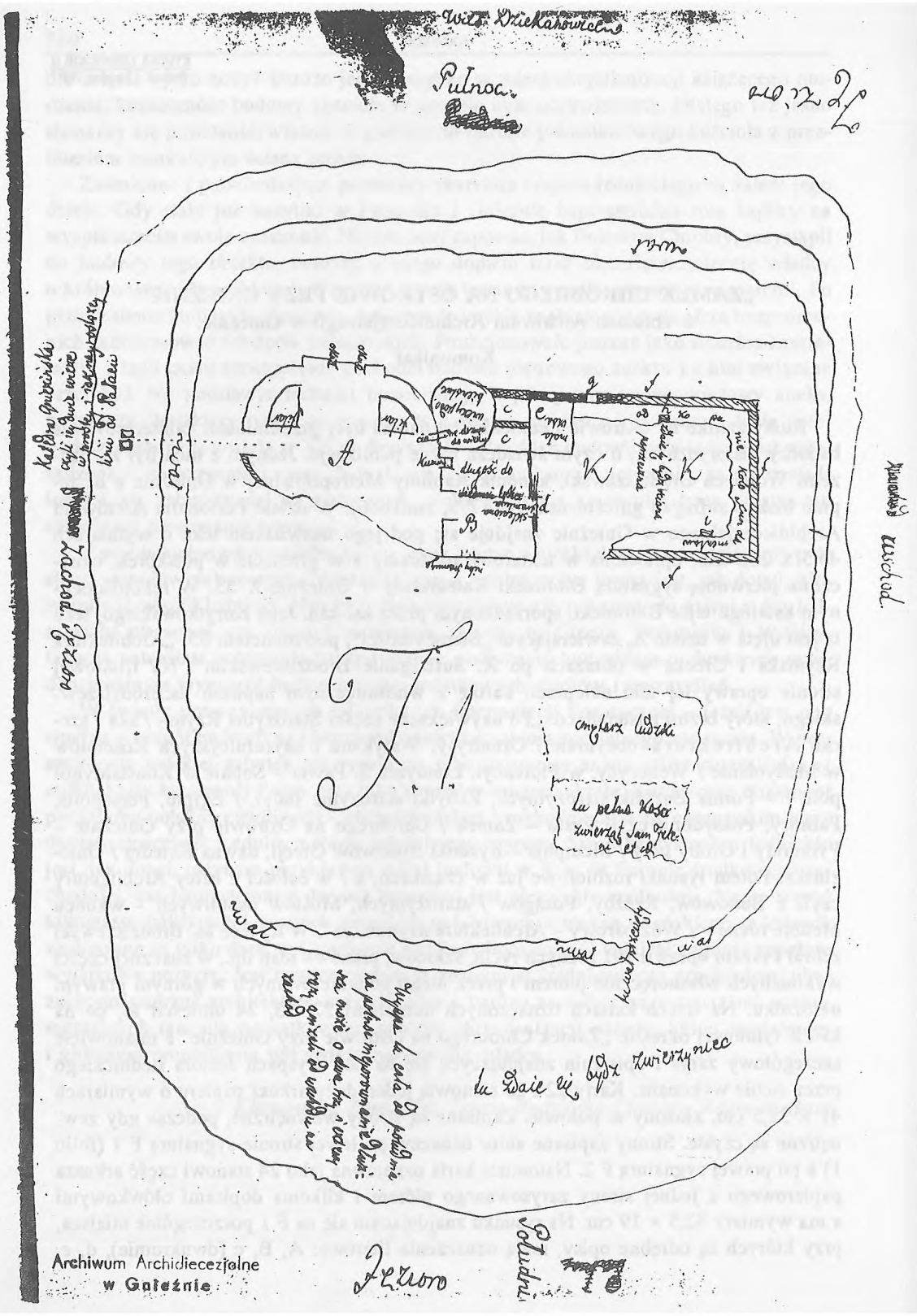
Wsch.
Zachod.
Południe
Północ.
A
K
K
B
c
c
e
g
i
k
k
l
l
m
m
n
n
o
o
p
p
r
r
s
s
t
t
u
u
w
w
z
z
ż
ż
ź
ź
Kuchnia
Sypialnia
Przedpokój
Schody
Piwnica
Kuźnia
Stajnia
Wozownia
Obora
Chlewy
Stodoła
Spichlerz
Kurnik
Studnia
Gnojownia
Ogród
Sad
Plac
Droga
Rów
Mur
Płot
Brama
Furtka
Dach
Komin
Okno
Drzwi
Schody
Piec
Stół
Ława
Łóżko
Szafa
Kanapa
Fotel
Krzesło
Biurko
Półka
Lampa
Zegar
Obraz
Lustro
Dywan
Firanka
Zasłona
Kwiaty
Drzewo
Krzew
Trawnik
Ścieżka
Kamień
Woda
Studnia
Pompa
Wiadro
Beczka
Skrzynia
Worek
Siano
Słoma
Owies
Pszenica
Żyto
Ziemniaki
Buraki
Kapusta
Marchew
Cebula
Czosnek
Groch
Fasola
Len
Konopie
Tytoń
Chmiel
Pszczoły
Ule
Miód
Wosk
Jaja
Mleko
Masło
Ser
Wieprzowina
Wołowina
Cielęcina
Baranina
Kozina
Drób
Kury
Kogut
Kaczki
Gęsi
Indyki
Perliczki
Gołębie
Psy
Koty
Konie
Krowy
Cielęta
Owce
Kozy
Świnie
Prosięta
Knury
Maciory
Warchlaki
Tuczniki
Dziki
Zające
Króliki
Lisy
Wilki
Niedźwiedzie
Sarny
Jelenie
Daniele
Łosie
Bobry
Wydry
Norki
Tchórze
Gronostaje
Łasice
Kuny
Borsuki
Jeże
Nietoperze
Myszy
Szczury
Krety
Wiewiórki
Sowy
Orły
Jastrzębie
Kruki
Wrony
Sroki
Kawki
Gawrony
Szpaki
Jaskółki
Bociany
Żurawie
Czaple
Kaczki
Łabędzie
Gęsi
Dzikie gęsi
Dzikie kaczki
Ryby
Karpie
Szczupaki
Okonie
Płotki
Leszcze
Węgorze
Raki
Żaby
Ropuchy
Jaszczurki
Węże
Zaskrońce
Żmije
Motyle
Chrząszcze
Biedronki
Pająki
Komary
Muchy
Pszczoły
Osy
Mrówki
Robaki
Dżdżownice
Ślimaki
Muszle
Perły
Koralowce
Gąbki
Rozgwiazdy
Jeżowce
Meduzy
Foki
Wieloryby
Delfiny
Rekiny
Płaszczki
Ośmiornice
Kałamarnice
Krewetki
Homary
Kraby
Langusty
Małże
Ostrygi
Przegrzebki
Ślimaki morskie
Koralowce
Gąbki morskie
Rozgwiazdy
Jeżowce morskie

Archiwum Archidiecezjalne
w Gnieźnie

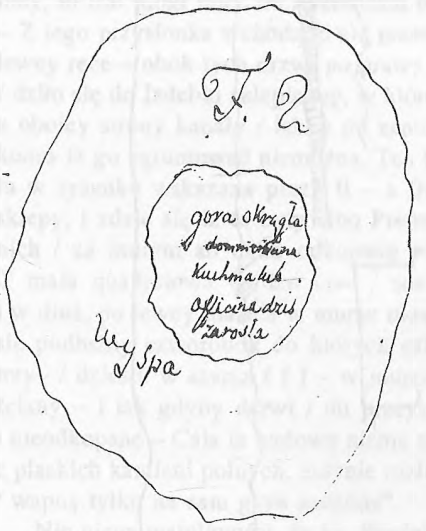

Obraz Ostrowa na Jeziorze przy Wsi Dziekanowicach, gdzie rezydował Król Polski Bolesław Chrobry, i gdzie przyimował Ottona III. Cesarza, i zkąd tegoż prawdziwie do Gniezna Kazawszy cała Drogę wyrobić Sukmen. —

T. 1. i T. 2 iako dwie wyspy na tym Jeziorze — na Wyspie pierwszy iest Klasztor do potomney fundamenta podług Bolesława — A. Jest to iakby Dziedziniec wielki owalny, iakby ią Dwie tyst na czterech rogach oparły czworo Kolumnami wielkości Sali środkiey, to iest mogł mieć do szczestu łokci wzdłuż, i tyleż albo mało mniey w szerz — Którego przeiścia do wkoło ią przez bardzo ciasne Drzwi do wszedy okrągły po dwey przeciwko stoi drzwi po prawey zdaie ią tyleż Kamin — dalej po prawey wcho. dzi do Kapony, lecz Kanał na prawą stronę ciągnie ią boku końca iego wzruszowaią i niemowna iak Kanał iest iakby do Kapony, idzie dla iest tu w wyiątku wskazana przez B — a Kamina przez d — wielkości głowy, idzie dla iest tu w wyiątku wskazana przez B — a Kamina przez d — c, c są iakby dwa ciasne Klepy, i dzie ią ix to były albo Beczki, albo ten iakie zbrzenia, wskazana ix przy wiel. kim murem ab extra Klasztoru wiele Izb Izbicki — za tymi przeuelem iest C mała gospodarstwa bardzo cia. sna idzie dla zaldwo na cztery łokcie wszerz i so dlin po dwa, maiąca w murze otwory iak Dymy Kamin — Za ią idzie dla ciągnie ią podziemny ozworobok do Klasztoru extra dziedzińca lub wyżey łokci dwadzia, a może do trzy. dziestu w szerz f f f — w murze tym g iak Dymy Kamin — kto idzie pomieszczy dzieci — i iak Dymy drzwi do przeydzia — K K iest to miejsce iesoke wydrążone i miedzy Klasztor — Cała ta budowa mieni nazwanie ią Cesarski. Lykło wszystko iest mur z płaskich Kamieni polnych, idących wzdłuż nieprzeciwanych, ale nieociosanych, i wszystko Kamień wapno. Lykło na tem miejscu Ostrowo

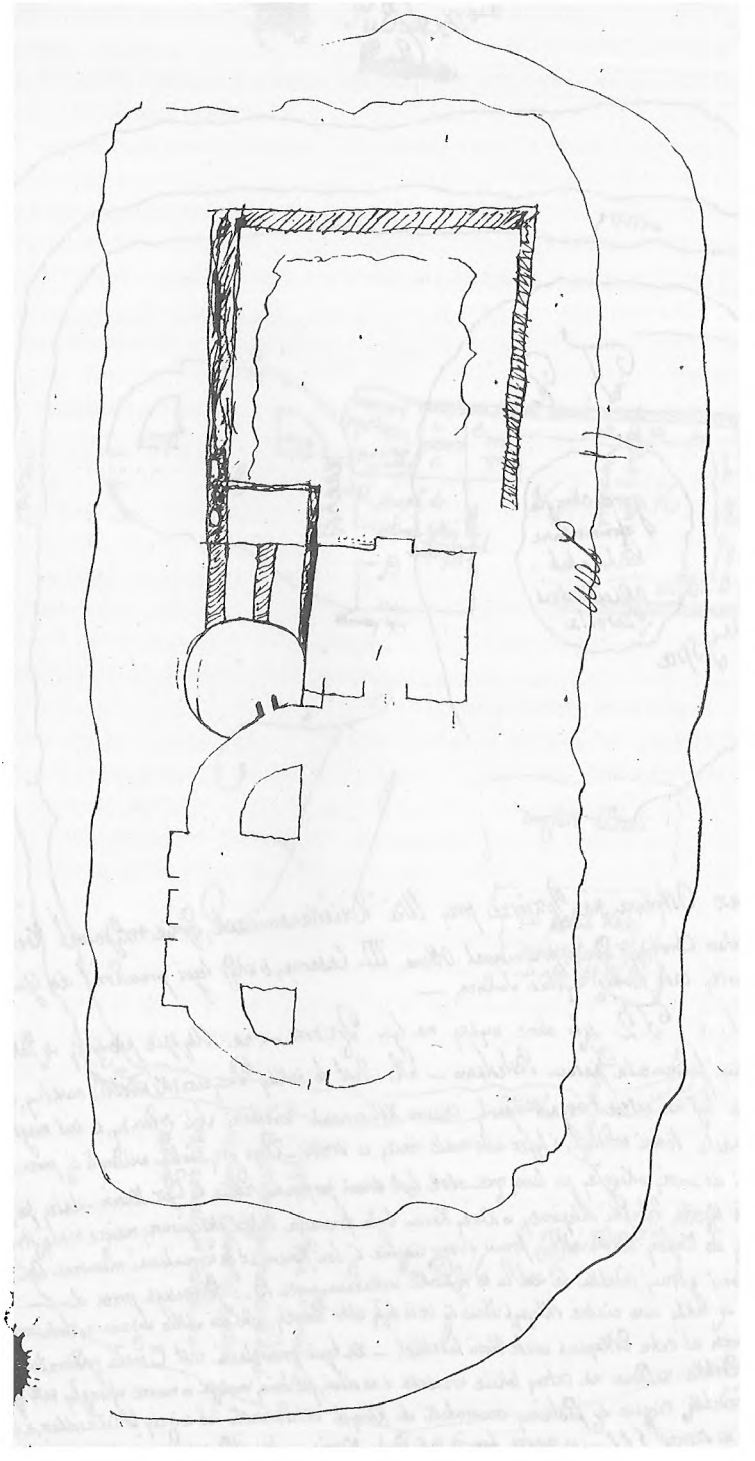

f (trzykrotnie), g, h, i, odpowiadające załączonym objaśnieniom. Strona oznaczona sygnaturą F 2 ma w górnej części rysunek drugiej wyspy a w dolnej części zawiera następujący zapis: „Obraz Ostrowa na Jeziorze przy Wsi Dziekanowicach, gdzie rezydował Król Polski / Bolesław Chrobry, i gdzie przyimował Ottona III Cesarza, i zkąd tegoż prowadził do Gniezna / Kazawszy całą Drogę wysłać suknem – /

F 1 i F 2 są to dwie wyspy na tym Jeziorze – na Wyspie pierwszy są odkopane do / połowy fundamenta pałacu Bolesława – A. Jest to iakby Przysionek wielki owalny, i iak się / zdaie był na czterech rogach oparty czworo kolumnami wielkości Sali sredniey, to iest mógł mieć do / szesnastu łokci wzdłuż, i tyleż albo mało mniey w szersz – Z tego przysionka wchodziło się przez bardzo ciasne / Drzwi do wieży okrągłey po lewey ręce – obok tych drzwi po prawy zdaie się bydź kumin – dalej po prawy wcho– / dziło się do Izdebki sklepioney, w którey końcu była framuga także sklepiona, maiąca z oboiey strony kanały / iakby do zapory, lecz kanał na prawą stronę ciągnie się bez konca iż go zgruntować niemożna. Ten kanał iest / wielkości glomy (?), izdebka ta iest tu w rysunku wskazana przez B – a framuga przez d —— /c, c są iakby dwa ciasne sklepy, i zdaie się iż to były albo Prewety, albo też iakie więzienia zwłaszcza iż przy nich / za murem ab extra odkopano wiele kości ludzkich – za tymi prewetami iest C mała quadratowa bardzo cia– / sna izdebka zaledwo na cztery łokcie w szersz i w dłuż, po lewey maiąca w murze okrągły iak gdyby komin – / Za tą izdebką ciągnie się podłużny czworobok do których czterdziestu lub więcey łokci wdłuż, a może do trzy– / dziestu w szersz f f f – w murze tym g iak gdyby kumin – h ślad poprzeczny ściany – i iak gdyby drzwi / do przeyscia – K K iest to mieysce ieszcze nieodkryte i nieodkopane – Cała ta budowa niema naymnieyszy cegiałki, / tylko wszystko iest mur z plaskich kamieni polnych, iedynie rozłupanych, ale nieociosanych, i wszystko zamiast / wapna tylko na sam gyps sadzone".

Nie ulega wątpliwości, że ks. Brodziszewski wykonał swoje rysunki własnoręcznie i to na miejscu, to jest przy zwiedzaniu obu wysp Jeziora Lednickiego. Nasuwa się teraz pytanie, kiedy tej pracy dokonał. Wszystko wskazuje na to, że było to możliwe po roku 1830, to jest kiedy mianowany kanonikiem katedralnym w Gnieźnie przeniósł się z Poznania do Grodu Lecha, gdzie przebywał do końca życia. Ks. Anzelm Wojciech Brodziszewski był wielkim erudytą. Wyświęcony na kapłana w 1801 roku pracował do 1829 roku jako duszpasterz przy kościołach poznańskich. Jako kanonik gnieźnieński z wyjątkowym znawstwem opiekował się ówczesną Biblioteką Kapitulną, której zresztą przekazał cały swój cenny księgozbiór. Z końcem 1833 roku udał się na półtoraroczne studia zagraniczne do Włoch. Tam – jak pisze o nim ks. Jan Korytkowski (1882) „przepędzając czas na nauce, zwiedzaniu bibliotek, zakładów naukowych, muzeów i galerii obrazów ... wiele przy wrodzonych zdolnościach swoich skorzystał ... uczęszczał pilnie do obserwatorium rzymskiego dla głębszego zbadania nauki astronomicznej, którą ... całe życie się zajmował". Również „innymi gałęziami nauk przyrodniczych" interesował się, a więc zapewne też i archeologią. Ks. Korytkowski podkreśla, że „... we wszystkich naukach doszedł do znacznej biegłości. Dowodem tego liczne jego rozprawy i uwagi w książkach i papierach po nim pozostałych rozrzucone". Po powrocie do kraju pod koniec 1835 roku został wyznaczony wikariuszem generalnym i oficjałem gnieźnieńskim. Jako taki odegrał ważną rolę w konflikcie o małżeństwa mieszane między arcybiskupem Marcinem Duninem a władzami pruskimi, w konsekwencji czego posą-

dzano go o działalność antypruską a nawet został w roku 1837 odsunięty od urzędu i uwięziony (do 14 sierpnia 1940 roku). W uznaniu swej zdecydowanej postawy został mianowany biskupem sufraganem gnieźnieńskim. Liczne i absorbujące zajęcia związane z pełnieniem wyznaczonych mu obowiązków utrudniały albo wręcz uniemożliwiały zajęcie się sprawą „Zamku Chrobrego na Ostrowie przy Gnieźnie". Stąd wypływa wniosek, że rysunki swoje, będące rezultatem jego badań na wyspach Lednickich mógł wykonać w okresie od 1830 do 1841 roku.

Rysunki wraz z zapisami ks. Brodziszewskiego stanowią bez wątpienia niezwykły przyczynek do zgłębienia „tajemnicy" wysp Lednickich, które dzięki wytężonym badaniom archeologicznym coraz bardziej odsłaniają bogatą przeszłość.

Gniezno, dnia 18 września 1991 r.

Archiwum Archidiecezjalne
w Gnieźnie

Opracowali
dr Jadwiga Rył
ks. Władysław Zientarski

LITERATURA

Encyklopedia Katolicka. t.2. Lublin 1976.

Korytkowski Jan ks., *Prałaci i Kanonicy Katedry Metropolitalnej Gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych.* t.1. Gniezno 1882,

Rył Jadwiga, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie w latach 1650-1975.* Lublin 1985, nadbitka z „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne". t.51.

Słownik Pracowników Książki Polskiej. Warszawa 1972.